

Autoreferat rozprawy doktorskiej

Anna Janicka

Social Humiliation and Labor Migration

Praca przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Marka Okólskiego

1 Wstęp

Mimo, iż nurt ekonomii behawioralnej obecny jest w teorii ekonomii od przeszło pół wieku, nadal wiele związków między psychologią i socjologią a ekonomią pozostaje niezbadanych. W szczególności, rozważania dotyczące wpływu tzw. emocji społecznych (takich jak duma, wstyd, zazdrość czy upokorzenie) na ekonomiczne decyzje jednostek podjęte zostały dopiero w ostatnich latach. Tymczasem, w świetle dostępnych teorii i badań, społeczny kontekst podejmowania decyzji jest szalenie istotny; wpływ emocji społecznych – których podstawowym zadaniem jest właśnie regulowanie zachowań społecznych (Adolphs [1]) – na decyzje i zachowania ekonomiczne wydaje się więc być wart zainteresowania. Pragnienie zyskania aprobaty i poparcia w swojej społeczności/środowisku, jak również obawa przed pogardą i odrzuceniem mogą mieć wpływ na podejmowane przez jednostkę decyzje (także ekonomiczne).

Autorzy, którzy uwzględniają wpływ emocji społecznych w rozważaniach ekonomicznych zwykle przyjmują podejście teorii gier (np. Orr [17] czy Harel i Klement [10]) lub standardowych rozważań dotyczących popytu i podaży (np. Brennan i Petit[6], którzy rozważają popyt i podaż dumy). Jednak rzadko zdarza się, by emocje (lub ich wskaźniki) stanowiły element funkcji użyteczności; jeszcze rzadziej, by rozważania dotyczyły negatywnych emocji (choć, wedle psychologów, to do bodźców negatywnych przywiązuje się większą wagę, niż do równie silnych bodźców pozytywnych, Peeters i Czapiński [19]). W szczególności, w literaturze ekonomicznej nie pojawiła się do tej pory analiza upokorzenia.¹ Stoi to w sprzeczności zarówno z panującą powszechnie zgodą, iż na decyzje ekonomiczne ma wpływ wiele czynników niepieniężnych (Lea [14], Becker [4]), jak i z obserwacjami empirycznymi, które wskazują na częste występowanie przejawów takich negatywnych uczuć jak upokorzenie i ich wpływ na życie codzienne (Miller [16]).

Literatura psychologiczna daleka jest od jednomyślnej definicji upokorzenia. Emocja ta często utożsamiana jest ze wstydem; równie często jednak badacze podkreślają różnice między tymi dwoma typami uczuć (jednak i tutaj brakuje jednomyślności co

---

¹Za wyjątkiem artykułu Fana i Starka [9], do którego nawiązuje niniejsza praca.

do tego, na czym różnice te miałyby polegać). W pracy przyjmuję spojrzenie łączące podejście Millera [16] i Reylesa [21]. Miller widzi upokorzenie jako emocję ściśle związaną z honorem i pojawiającą się wtedy, kiedy osoba zmuszona jest zrewidować swoje aspiracje („O ile wstyd pojawia się wtedy, kiedy nie spełnia się norm, które spełniać się powinno, o tyle upokorzenie jest konsekwencją prób życia stosownie do tego, do czego nie ma się prawa”, Miller [16], s. 145). Reyles zaś podkreśla „interakcyjność” tego uczucia (konieczna jest publiczność) i rolę subiektywnych opinii w uczuciu upokorzenia – nie trzeba mieć *rzeczywistego* powodu, by czuć się upokorzonym; wystarczy podejrzenie lub świadomość, że jest się postrzeganym przez innych z wyższością, pogardą czy wyśmiewanym. Wedle przyjętej definicji, upokorzenie jest więc negatywną emocją związaną z byciem poniżonym (lub postrzeganiem siebie jako poniżonego) pojawiające się w kontekście niespełnienia aspiracji okazujących się „za wysokim progiem”.²

W celu podkreślenia relacyjności uczucia upokorzenia, w pracy często odnoszę się do niego jako do *upokorzenia społecznego*. Zgodnie z definicją przyjętą przez Fana i Starka [9], powiemy, że upokorzenie społeczne pojawia się wtedy, gdy ktoś uznaje, iż inni postrzegają jego aktywność jako upokarzającą i poniżającą. „Innym” nie może być jednak byle kto; tylko ktoś, czyja opinia jest dla danej osoby ważna (ktoś będący częścią grupy odniesienia danej osoby) może przyczynić się do powstania uczucia upokorzenia.

2 Cele pracy

W pracy doktorskiej staram się wypełnić opisaną wyżej teoretyczną lukę na styku ekonomii i psychologii. Analiza Kleina [13] wskazuje na to, iż *każdy* stara się uniknąć upokorzenia; można więc założyć, że funkcja użyteczności „modelowej” osoby, która odzwierciedla preferencje i determinuje wybory, zawiera komponent upokorzenia społecznego. Przyjmując perspektywę jednostki maksymalizującej użyteczność, możemy badać wpływ uczucia upokorzenia na podejmowane wybory. Głównym celem jest zbadanie aktywności na rynku pracy w kontekście upokorzenia i wyczerpujące opisanie wpływu tego uczucia na wybór zawodu oraz miejsca wykonywania pracy – z perspektywy gospodarki otwartej, w której możliwe są migracje.

W gospodarkach otwartych na napływ pracowników cudzoziemskich, imigranci często znajdują zatrudnienie w sektorach i zawodach, które nie są atrakcyjne dla gospodarzy; wykonują prace, których ludność miejscowa nie chce wykonywać, a których oni sami w

---

²Takie rozumienie upokorzenia wydaje się być zgodne z kontekstem, w którym pojawia się w literaturze dotyczącej migracji, jak np. Łukowski [15] czy Osipowicz [18] – w relacjach samych zainteresowanych. Migranci często używają słowa „upokorzenie” w odniesieniu do wykonywanych przez siebie prac typu sprzątanie gospodarstw domowych, zmywanie w restauracji itp.

domu również nie chcieliby się podjąć. Wybór upokorzenia jako przewodniego motywu pracy doktorskiej wiąże się z faktem, iż choć wiele jest relacji migrantów i badań empirycznych, w których pojawia się słowo „upokorzenie” czy „degradacja”, problem ten nie był do tej pory gruntownie analizowany. Pewne odniesienia do uczucia upokorzenia można wprawdzie znaleźć w literaturze dotyczącej prostytucji, jednak w pracy doktorskiej pragnę skupić się na „zwykłych” zawodach, bez analizowania świata przestępczego czy warunków ekstremalnych (jak tortury czy sadyzm). Jednak, zgodnie z teorią Millera [16], nawet w przypadku „zwykłych” prac możemy mieć do czynienia z upokorzeniem – i określenie to pojawia się w relacjach migrantów dotyczących prac w zawodach nie wymagających wysokich kwalifikacji, prac fizycznych, tzw. DDD (dull-dirty-dangerous), zwłaszcza w przypadku masowych obecnie migracji z Europy Centralnej i Wschodniej do krajów wysoko rozwiniętych (np. Łukowski [15] czy Osipowicz [18]).

Piore [20], opisując teorię dualnego rynku pracy, dostarcza ram do analizy zawodowych wyborów migrantów pochodzących z krajów niezindustrializowanych. Podstawowym założeniem teorii Piore’a, które pozwala imigrantom na podejmowanie prac mało atrakcyjnych w kategoriach statusu społecznego jest tymczasowy charakter pobytu imigrantów za granicą, połączony z silnym bodźcem zarobkowym. Celem mojej pracy jest rozszerzenie i pogłębienie tej teorii i wyjaśnienie, dlaczego migranci godzą się podejmować za granicą prace, których nie chcieliby wykonywać w domu; zamiast jednak koncentrować się na podejmowanych przez Piore’a aspektach kapitalistycznego modelu produkcji, główny ciężar rozważań przeniesiony jest na grunt ekonomii behawioralnej.

Wprowadzenie motywu upokorzenia (a właściwie mechanizmu powodującego chęć minimalizacji upokorzenia odczuwanego z wykonywania poniżających prac) pozwala nam nie tylko wyjaśnić mechanizmy podejmowania zatrudnienia w mniej atrakcyjnych (dla tubylców) zawodach, lecz również wyjaśnić wiele dodatkowych aspektów związanych z procesem migracyjnym, takim jak długość trwania pobytu za granicą, wysiłek włożony w asymilację, lub wykorzystywanie sieci migranckich. Stwierdzamy, iż analiza motywów migracji nie może być kompletna bez uwzględnienia motywu upokorzenia, a wprowadzenie tego motywu rzuca nowe światło na istniejące statystyki dotyczące migracji i pozwala wyjaśnić motywy sygnalizowane w badaniach empirycznych. Zaproponowane modele pozwalają również na formułowanie prognoz, których nie można postawić na gruncie istniejących teorii. Celem naszym jest również empiryczne potwierdzenie takich predykcji.

Jednak celem empirycznej części pracy nie jest jedynie poświadczenie zasadności zbudowanej teorii; proponuję również metodę wyceny (wyznaczenia pieniężnej wartości) upokorzenia. Analiza taka, przeprowadzona w kontekście migracyjnym, może okazać się pouczająca w kontekście potrzeby lepszego prognozowania zjawisk przepływu siły roboczej, przed którą często stają ekonomiści i politycy – na przykład we współczesnej Polsce.

3 Upokorzenie społeczne a wybór zawodu, decyzje migracyjne i charakterystyki migracji

Pierwszy (właściwy) rozdział mojej pracy doktorskiej poświęcony jest przedstawieniu i dyskusji zaproponowanego przez Fana i Starka [9] modelu wyboru zawodu, osadzonego w kontekście literatury statusu społecznego i przestrzeni społecznej. Upokorzenie wprowadzone jest do modelu jako argument funkcji użyteczności.

Fan i Stark [9] proponują rozważenie gospodarki, w której nieskończenie wiele osób - podmiotów gospodarczych (zakładamy znormalizowanie wielkości populacji do 1) produkuje i konsumuje dwa dobra: x i y , a ich funkcje użyteczności zadane są wzorem:

$$u = \alpha \ln x + (1 - \alpha) \ln y - \kappa \varepsilon, \quad (1)$$

gdzie $\alpha \in (0, 1)$ jest stałą opisującą preferencje konsumpcji między dobrami x i y (taką samą dla wszystkich); κ jest parametrem zależnym od wyboru zatrudnienia: jeśli osoba pracuje w sektorze produkującym x (sektorze X), to $\kappa = 0$, a gdy osoba pracuje w sektorze produkującym y (sektorze Y), to $\kappa = 1$; zaś ε jest ciągłą zmienną losową, określoną przez dystrybuantę F i funkcję gęstości f na przedziale $[0, +\infty)$. Dla prostoty, przyjmujemy $f(z) = F'(z) > 0$ dla wszystkich $z \in [0, +\infty)$.³

Zmienna ε opisuje rozmiary upokorzenia postrzeganego przez daną osobę (indywidualną ocenę tego, na ile praca jest poniżająca); im wyższa wartość ε , tym wyższe upokorzenie. Przyjmując gęstość f o zadanych własnościach zakładamy, iż w modelowanej populacji znajdują się osoby, dla których „dysużyteczność” związana z pracą w sektorze Y jest dowolnie duża (tj. użyteczność dowolnie mała, dla danego profilu konsumpcji). Przyjmując postać funkcji użyteczności jak w (1) zakładamy, że praca w sektorze X („zwykłym” sektorze) nie jest związana z żadnym dyskomfortem wywołanym upokorzeniem, podczas gdy praca w sektorze produkującym y – owszem.

Przyjęcie powyższej funkcji użyteczności, oraz dodatkowych założeń o funkcjach produkcji w obu gałęziach gospodarki:

$$\begin{aligned} X &= L_x, \text{ i} \\ Y &= L_y, \end{aligned} \quad (2)$$

(gdzie X and Y oznaczają całkowite wielkości produkcji, zaś L_x i L_y podaży siły roboczej w sektorach X i Y, odpowiednio), klasycznych założeń dotyczących wynagradzania czynników produkcji, a także standardowego ograniczenia budżetowego (badane jednostki

---

³Aby zagwarantować „porządne” zachowanie funkcji F i f , wystarczy założyć absolutną ciągłość F .

całą płacę przeznaczając na konsumpcję x i y) pozwala autorom na analizę zaangażowania poszczególnych jednostek w pracę w poszczególnych sektorach, oraz wyznaczenie poziomu płac (i ceny) równowagi w gospodarce. Pozwala również na proste uogólnienie do przypadku gospodarek otwartych dwóch identycznych krajów, poprzez przyjęcie – dla migrantów – zmodyfikowanej funkcji użyteczności postaci

$$u_{migr} = \alpha \ln x + (1 - \alpha) \ln y - \gamma \kappa \varepsilon, \quad (3)$$

gdzie $0 < \gamma < 1$ jest pewną stałą. Założenie $\gamma < 1$ odzwierciedla spostrzeżenie, że upokorzenie związane z wykonywaniem poniższej pracy jest mniejsze, jeśli praca wykonywana jest za granicą – w obcym kraju. Jest to zgodne z teorią odległości społecznej (*social distance*) między osobami (opisanej np. w pracy Akerlofa [3]). Dodatkowo przyjętym założeniem jest również to, że praca za granicą wiąże się z pewnym stałym kosztem (c), który pomniejsza dochód, jaki imigrant może przeznaczyć na konsumpcję (zmieniając ograniczenie budżetowe migranta).

Tak jak i w przypadku gospodarki zamkniętej, w przypadku dwóch identycznych gospodarek otwartych można, przy spełnieniu odpowiedniego warunku „atrakcyjności” opcji migracyjnej, wyznaczyć poziomy płac i cen w równowadze, oraz badać wpływ poszczególnych parametrów modelu na gotowość do podejmowania decyzji migracyjnych. Jednak model ten, zakładający identyczność rozważanych gospodarek, pozwala jedynie na rozważanie „czystego” modelu migracji z motywem upokorzenia, w którym żadne inne motywy migracyjne nie odgrywają roli.

Tymczasem, jak dowodzą dane empiryczne, migracja do kraju o podobnym poziomie płac praktycznie nigdy nie jest związana z wykonywaniem zawodu, który można by było uznać za upokarzający; przeciwnie, zgodnie z badaniami i teorią Piore’a [20], motyw zarobkowy (tj. wyższy poziom płac w bardziej rozwiniętych gospodarkach) jest nieodłącznym elementem migracji do pracy w drugorzędym sektorze gospodarki.

W kolejnych rozdziałach pracy doktorskiej proponuję więc odejście od upraszczającego założenia identyczności gospodarek, by rozwinąć model umożliwiający jednocześnie badanie motywu płacowego i motywu upokorzenia, jak również inne charakterystyki migracji. Zróżnicowanie gospodarek wprowadzam poprzez uogólnienie równań (2) do postaci

$$\begin{aligned} X^j &= T^j L_x^j \\ Y^j &= T^j L_y^j, \text{ dla } j = A, B \end{aligned} \quad (4)$$

gdzie $T \geq 1$ jest stałą opisującą poziom technologicznego zaawansowania danego kraju. W zależności od przyjętych wartości, model ten może opisywać również jednostronny ruch (tylko z „biedniejszego” do „bogatszego” kraju). Analiza właściwości modelu

z gospodarkami na różnym poziomie rozwoju pozwala na sformułowanie dodatkowych twierdzeń objaśniających przepływy migracyjne w warunkach, w których zarówno motyw upokorzenia, jak i motyw różnicy płac odgrywają rolę. Stwierdzić można np., iż im większa jest różnica w rozwoju między krajami, tym (relatywnie) mniej istotny staje się czynnik upokorzenia (w stosunku do czynnika płacowego). Z przeprowadzonej analizy wynika również, że o ile w przypadku identycznych krajów łatwo można przewidzieć kierunek zmian w poziomach cen i płac w poszczególnych sektorach, o tyle w przypadku ogólnym sytuacja się komplikuje; na skutek zmian w demografii obu krajów (kraj mniej rozwinięty doświadcza odpływu netto) zmiany w poziomie płac zależą od bardziej szczegółowych własności rozkładu zmiennej ε .

W pracy doktorskiej proponuję również inne modyfikacje podstawowego modelu, pozwalające na analizę nie tylko wielkości przepływów migracyjnych, ale również charakterystyk migracji, poprzez dodatkową analizę własności parametru γ , „odpowiedzialnego” za korzyści wynikające z faktu wykonywania poniżającej pracy za granicą (w stosunku do analogicznej sytuacji w kraju pochodzenia). Punktem wyjścia do pierwszego takiego rozszerzenia jest spostrzeżenie, że w obecnych czasach migracje permanentne (które opisywane są przez podstawowy model) są raczej wyjątkiem; przeważają migracje tymczasowe lub cyrkulacyjne (Dustman [7]). Powoduje to konieczność wprowadzenia do analizy dynamiki, która pozwoliłaby opisywać długość trwania emigracji oraz migracje powrotne.

Cel ten można osiągnąć poprzez dopuszczenie modyfikacji w postaci uzmiennienia występującej w funkcji użyteczności stałej γ w czasie (t):

$$u_{migr} = \alpha \ln x + (1 - \alpha) \ln y - \kappa \cdot \tilde{\gamma}(t) \cdot \varepsilon. \quad (5)$$

Po pierwsze, można przyjąć występowanie jednorazowych „szoków” w wartości zmiennej γ (które mogą np. opisywać fakt dowiedzenia się przez grupę odniesienia pozostającą w kraju o charakterze wykonywanej przez migranta za granicą działalności). Można też przyjąć, że $\tilde{\gamma}$ jest ciągłą, niemalejącą na przedziale $[0, \tau]$ funkcją czasu taką, że:

$$\begin{aligned} \tilde{\gamma} &= \tilde{\gamma}(t) \in (0, 1), \\ \tilde{\gamma}(0) &= \gamma, \\ \tilde{\gamma}(\tau) &= \gamma^\tau, \\ \frac{d\tilde{\gamma}}{dt} &\geq 0 \text{ dla } t \in (0, \tau). \end{aligned} \quad (6)$$

gdzie $t = 0$ oznacza moment otwarcia granic (powstania możliwości emigracji), $t = \tau$ zaś górną granicę trwania emigracji (na przykład dalsze trwanie życia w chwili $t = 0$ lub maksymalną „planowaną” długość migracji). Wzrost wartości γ w czasie może być związany z dwoma mechanizmami. Po pierwsze, upływ czasu umożliwia rozprzestrzenianie się informacji dotyczącej wykonywanej pracy. Po wtóre zaś, zmiany w poziomie

γ mogą być związane z tym, że z czasem wykonywanie poniżającej pracy staje się dla danej osoby coraz bardziej dokuczliwe (np. na skutek akumulacji negatywnych doświadczeń z upokorzeniem, jak sugeruje Klein [13] i stopniowego przenoszenia wagi z tego, co myślą inni, na to, co myśli sam wykonujący). Mechanizm taki znajduje potwierdzenie w relacjach migrantów (Trevena [22]).

Takie rozszerzenie modelu pozwala na wyznaczenie optymalnego czasu trwania migracji do pracy w upokarzającym zawodzie, w zależności od parametrów modelu. W szczególności, czas ten różnić się może w zależności od wartości ε (tj. wrażliwości danej osoby na upokorzenie). Dalsza analiza pozwala też na stwierdzenie, że charakter wykonywanej pracy (w sektorze X czy Y) będzie się przekładał na optymalny czas trwania wyjazdu – dla pracy w sektorze Y będzie on z dużym prawdopodobieństwem krótszy, niż dla pracy w sektorze X (w którym nie ma przeciwwskazań dla migracji osiedleńczej).

Kolejną charakterystyką migracji, która zależeć może od wykonywanego zawodu, jest skłonność do asymilacji. Uprawnioną wydaje się obserwacja, że wraz ze wzrostem poziomu asymilacji w społeczeństwie przyjmującym, wzrasta również waga, jaką imigrant przywiązuje do opinii, jaką na temat jego pracy mają członkowie jego nowej grupy odniesienia w kraju przyjmującym. Ponieważ grupa odniesienia w kraju przyjmującym jest zdecydowanie lepiej poinformowana na temat charakteru działalności wykonywanej przez migranta, można przyjąć, że dla $a \in [0, +\infty)$ oznaczającego wysiłek poczyniony przez imigranta w kierunku asymilacji ($a = 0$ oznacza brak wysiłku)

$$\tilde{\gamma} = \tilde{\gamma}(a) \in (0, 1),$$

przy czym $\tilde{\gamma}'(a) > 0$, oraz $\tilde{\gamma}(0) = \gamma$, i rozważać problem maksymalizacji użyteczności dla

$$u_{migr} = \alpha \ln x + (1 - \alpha) \ln y - \kappa \cdot \tilde{\gamma}(a) \cdot \varepsilon. \quad (7)$$

Gdyby asymilacja nie miała przynosić żadnych korzyści, optymalny jej poziom wynosiłby oczywiście 0. Jednak w literaturze empirycznej często zwraca się uwagę na fakt, że asymilacja często zwiększa dochód rozporządzalny (np. Borjas [5]). Tym niemniej, asymilacja wiąże się zawsze z dodatkowymi kosztami (nauki języka itp.) Te dwa efekty można połączyć przyjmując, że podczas asymilacji koszty migracji netto (tj. c) zależą od a :

$$c = c(a),$$

gdzie $c'(a) < 0$ dla $a \in [0, A)$ (możemy założyć, że dla a przekraczających pewien graniczny poziom A , asymilacja nie przynosi już dalszego zwiększenia zysków), $c'(a) > 0$ dla $a \in (A, +\infty)$ oraz $c'(A) = 0$ (podobne właściwości można odnaleźć np. w modelu Fana i Starka [8]). Koszt ten byłby taki sam niezależnie od sektora zatrudnienia imigranta. Wyznaczenie optymalnego poziomu asymilacji dla pracowników obu sektorów pozwala

stwierdzić, że dla osób pracujących w upokarzającym sektorze jest on istotnie niższy. Fakt występowania takiego mechanizmu może się okazać istotny dla decydentów – promowanie asymilacji wśród imigrantów wykonujących poniżające zawody będzie zdecydowanie mniej skuteczne, niż w przypadku „zwykłych” imigrantów. Podobny mechanizm może sprawić, iż imigrantom pracującym w upokarzających zawodach nielegalnie (tj. na marginesie społeczeństwa przyjmującego) nie będzie się „opłacało” wychodzić z ukrycia i legalizować swoją pracę.

Jeszcze inną charakterystyką migracji jest fakt występowania sieci migranckich, oraz nisz etnicznych czy zjawiska „skupiania” się imigrantów w konkretnych zawodach. Jeśli weźmiemy pod uwagę stwierdzenie Akerlofa [2], że „reputacja” danej osoby może zależeć od tego, ilu innych angażuje się w podobną działalność, uwzględnienie w modelu zależności

$$u_{migr} = \alpha \ln x + (1 - \alpha) \ln y - \kappa \cdot \tilde{\gamma}(\sigma) \cdot \varepsilon, \quad (8)$$

gdzie σ oznacza ilość migrantów, którzy angażują się w pracę w sektorze Y gospodarki przyjmującej, i przyjęcie, że $\tilde{\gamma}(\sigma) \in (0, 1)$ jest malejącą funkcją σ (tj. $\tilde{\gamma}'(\sigma) < 0$) pozwoli na analizę motywów „skupiania się” migrantów. W przypadku tego modelu, należy spodziewać się, iż w sytuacji, w której dopuścimy występowanie efektu „masowości”, więcej osób będzie skłonnych do emigracji i podjęcia pracy w drugorzędym sektorze (pod warunkiem, że współmigranci pracować będą w identycznych warunkach). Model pozwala również uzasadnić zjawisko powstawania nisz: w przypadku, gdy migrant ma do wyboru kilka (równie poniżających) prac w danym sektorze, optymalną strategią będzie wybranie tej, w której pracuje największa liczba współmigrantów.

4 Wyniki empiryczne

Ostatni rozdział mojej pracy doktorskiej poświęcony jest analizie empirycznej.

Pierwszym przyjętym celem tego ćwiczenia jest weryfikacja prawidłowości wynikających z modeli teoretycznych. Oparta jest ona na danych sondażowych, zebranych w kilku projektach⁴ przeprowadzonych w Ośrodku Badań nad Migracjami. Sondaże przeprowadzane były na reprezentatywnych grupach gospodarstw domowych w ośmiu lokalizacjach. Próba 1956 gospodarstw pozwoliła na zidentyfikowanie 400 osób, które emigrowały do pracy za granicą i dla których dostępne są wszystkie potrzebne informacje. Wyniki analiz przeprowadzonych na próbie 400 osób z ośmiu lokalizacji nie są wprawdzie reprezentatywne dla ogólnej populacji Polski, jednak to nie reprezentatywność wyników

---

⁴Wszystkie badania przeprowadzone były w oparciu o ten sam kwestionariusz, z nieistotnymi z punktu widzenia analizy modyfikacjami.

była celem przeprowadzonej analizy, a chęć wykazania występowania motywu upokorzenia w decyzjach migracyjnych. W tym celu wystarczy zidentyfikowanie przypadków, w których motyw ten okazuje się istotny; nie musi on być istotny dla wszystkich osób emigrujących do pracy za granicą.

Tym niemniej, analiza danych sondażowych pozwala stwierdzić, że istotnie, w badanej próbie można zaobserwować zjawiska zgodne z wyprowadzoną teorią. Po pierwsze, można zaobserwować istotną statystycznie różnicę między odsetkiem osób które informowały zwoje gospodarstwo domowe o charakterze wykonywanej przez siebie za granicą pracy w między grupą osób, która zgodziłaby się wykonywać w Polsce taką samą pracę, jak za granicą (tu odsetek był wyższy) a tymi, którzy nie zgodziliby się (tu odsetek informujących był niższy). To oznacza, że założenie o działaniu mechanizmu „ukrywającego” przy migracjach do pracy w degradującym sektorze (tj. $\gamma < 1$) jest słuszne. Dalej, wyniki estymacji pozwoliły potwierdzić występowanie zależności między długością trwania migracji a charakterem wykonywanej pracy, jak również między występowaniem sieci migracyjnych a skłonnością do angażowania się w pracę w zawodach, których w kraju te same osoby by się nie podjęły.

Ponadto, drugą kwestią poruszoną w rozdziale empirycznym było zbadanie sedna rozważanego modelu, czyli zależności między płacą a upokorzeniem wynikającym z wykonywania poniżającej pracy, która to zależność pozwala na „wymianę” tego upokorzenia na pieniądze. Pierwszą metodą badania była analiza opisanych wyżej danych sondażowych. Niestety, z uwagi na ograniczenia natury technicznej (konstrukcja kwestionariusza), przeprowadzona analiza nie pozwoliła w pełni opisać zjawiska. Wprawdzie po ograniczeniu próby można było zaobserwować pewną różnicę w stawce płac między tymi, którzy nie poinformowali swojego gospodarstwa domowego o charakterze wykonywanej pracy (tj. wykonującymi z dużym prawdopodobieństwem pracę „niegodną”) a tymi, którzy informacje takie udostępnili, lecz różnica ta nie była istotna statystycznie. Wynik ten jednak nie dziwi specjalnie w obliczu wielokrotnych niepowodzeń podczas weryfikacji teorii *compensating wage differential* w praktyce (Woodbury [23]).

Jednak druga zastosowana metoda – badanie typu *Contingent Choice Valuation*, przeprowadzone zgodnie z metodologią wyceny dóbr nierynkowych (zgodnie ze schematem proponowanym przez Henshera i in. [12]– pozwoliło uniknąć wielu problemów pierwszej metody. Ankieta została przygotowana specjalnie na potrzeby eksperymentu, i przeprowadzona na próbie 205 osób (studentów Wydziału Nauk Ekonomicznych), co pozwoliło wygenerować próbę 820 obserwacji (każda osoba czterokrotnie powtarzała zadanie). Uczestnicy eksperymentu, po odpowiednim wprowadzeniu, mieli za zadanie wybranie preferowanej przez siebie opcji spośród czterech możliwych. Opcje dotyczyły czterech typów zatrudnienia – w kraju (A) i za granicą (B), w obu przypadkach: praca administracyjna (x) lub w przy taśmie w sortowni śmieci (y). Poszczególne opcje różniły

się poziomami dodatkowych atrybutów możliwych prac – a więc tym, kto miałby wiedzieć o charakterze wykonywanej działalności, jak długo miałoby trwać zatrudnienie, oraz poziomem płac. Odpowiednio wygenerowane zestawy opcji do wyboru pozwoliły na oszacowanie (przy pomocy modelu typu Multinomial Logit) liniowej wersji funkcji użyteczności (3), postaci:

$$\begin{aligned}
 U_x^A &= && +wk_x^A \cdot K & +d_x \cdot D & +w \cdot w \\
 U_y^A &= & +\gamma^A \cdot E & +wk_y^A \cdot K & +d_y^A \cdot D & +w \cdot w & +h \cdot H & +sex \cdot S \\
 U_x^B &= B & + & +wk_x^B \cdot K & +d_x \cdot D & +w \cdot w & +fwe \cdot F \\
 U_y^B &= B & +\gamma^B \cdot E & +wk_y^B \cdot K & +d_y^B \cdot D & +w \cdot w & +h \cdot H & +fwe \cdot F & +sex \cdot S,
 \end{aligned}$$

gdzie zmienne K , D , i w oznaczają istotne (z punktu widzenia teorii) parametry mające wpływ na użyteczność z pracy, tj. kto wie (0– nikt, 1– wszyscy), ile czasu ma trwać zatrudnienie (0– praca tymczasowa, 1–praca na stałe) oraz poziom płacy, odpowiednio; ponadto, B oznacza stałą migracyjną (odpowiednik kosztu migracji), E – indywidualny poziom wrażliwości na upokorzenie (odpowiednik ε , wyznaczony na podstawie skali zaproponowanej przez Hartling i Luchette [11]), H – zmienną opisującą subiektywną ocenę poniżenia związanego z pracą „w śmiechach”, F – zmienną opisującą występowanie doświadczeń migracyjnych u respondenta (0 – brak doświadczeń, 1 – osoba pracowała za granicą), zaś S – płeć (0– mężczyzna, 1– kobieta). Zmienną objaśnianą była dyskretna zmienna opisująca wybraną opcję.

Wyniki estymacji pozwalają nie tylko potwierdzić postulowaną na gruncie teorii istotność poszczególnych parametrów (znaki zmiennych są zgodne z teorią, zob. wyniki estymacji w Tabeli 1), ale również wycenić poszczególne atrybuty i opcje; i tak np. praca w kraju w sortowni śmieci wymagałaby w przypadku studentów WNE średniej (miesięcznej) rekompensaty w wysokości 755 PLN - 3020 PLN (w zależności od wrażliwości respondenta na upokorzenie) w stosunku do pracy administracyjnej, zaś taka sama praca za granicą – rekompensaty w wysokości 608 PLN - 2433 PLN (w zależności od wrażliwości respondenta).

Choć przeprowadzonego eksperymentu nie można uogólniać na inne zbiorowości, zastosowana metoda analizy może się przyczynić do lepszego rozumienia decyzji migracyjnych i bardziej dokładnego ich prognozowania. Znając bowiem indywidualną wycenę poszczególnych parametrów, możemy lepiej oszacować, na ile dane warunki pracy za granicą będą przyciągać emigrantów (a kiedy można będzie się spodziewać ich powrotu).

5 Podsumowanie

Przeprowadzone w pracy doktorskiej analizy teoretyczne i empiryczne miały za cel szczególną analizę zasadności i konsekwencji wprowadzenia do teorii migracyjnych motywów

---

```

Normal exit:   6 iterations. Status=0. F=      875.5880
Discrete choice (multinomial logit) model
Dependent variable      Choice
Log likelihood function      -875.5880
Estimation based on N =      800, K =  14
AIC =      2.2240 Bayes IC =      2.3060
AICf.s. =      2.2246 HQIC =      2.2555
R2=1-LogL/LogL*  Log-L fncn  R-sqrd  RsqAdj
Constants only      -985.4094  .11145  .10623
Response data are given as ind. choice.
Number of obs.=      808, skipped      8 bad obs.

```

Variable	Coefficient	Standard Error	b/St.Err.	P[Z >z]
wkXA	.54125***	.15983	3.386	.0007
dX	.20087*	.11191	1.795	.0727
w	.76290***	.06207	12.291	.0000
sex	-1.27057***	.17346	-7.325	.0000
gammaA	-.57608***	.10030	-5.744	.0000
wkYA	-.81384***	.21649	-3.759	.0002
dYA	-.42671**	.21269	-2.006	.0448
h	.19042***	.06797	2.801	.0051
fwe	.65440***	.17446	3.751	.0002
B	-1.57192***	.20780	-7.565	.0000
wkXB	.41528***	.15327	2.709	.0067
gammaB	-.46398***	.10288	-4.510	.0000
wkYB	-.94981***	.22731	-4.178	.0000
dYB	-.53033**	.22807	-2.325	.0201

Tabela 1 Wyniki regresji modelu MNL

Źródło: obliczenia własne przy pomocy oprogramowania NLOGIT 4.0

***, **, * = Istotność na poziomie 1%, 5%, 10%

upokorzenia. Uzyskane wyniki teoretyczne, wiążące różne charakterystyki decyzji migracyjnych z faktem podejmowania pracy w poniżającym zawodzie w kontekście migracji do kraju rozwiniętego, pozwalają na poszerzenie istniejących teorii i stanowią wkład w lepsze rozumienie empirycznie obserwowanych prawidłowości. Ponadto, zaprezentowane w pracy badania empiryczne pozwalają, z jednej strony, uzasadnić prawdziwość postulowanych mechanizmów i je „oszacować”, a z drugiej stanowią wskazówkę, w jaki sposób można rozwijać badania terenowe, by móc dokładniej prognozować skutki otwarcia gospodarek na przepływy siły roboczej.

Wybrana literatura

- [1] Adolphs, Ralph (2002). “Recognizing Emotion From Facial Expressions: Psychological and Neurological Mechanisms”, *Behavioral and Cognitive Neuro-*

- science Reviews*, 1(1):21-62.
- [2] Akerlof, George A. (1980). "A Theory of Social Custom, of Which Unemployment May be One Consequence", *Quarterly Journal of Economics*, 94(4)
  - [3] Akerlof, George A. (1997). "Social Distance and Social Decisions", *Econometrica*, 65(5)
  - [4] Becker, Gary S. (1996). *Accounting for tastes*, Cambridge, MA: Harvard University Press
  - [5] Borjas, George J. (1995). "Assimilation and Changes in Cohort Quality Revisited: What Happened to Immigrant Earnings in the 1980s?", *Journal of Labor Economics*, 13
  - [6] Brennan, Geoffrey i Phillip Pettit (2004). *The Economy of Esteem. An Essay on Civil and Political Society*, Oxford: Oxford University Press.
  - [7] Dustmann, Christian (2003). "Return Migration, Wage Differentials and the Optimal Migration Duration", *European Economic Review*, 47:353-369.
  - [8] Fan, C. Simon i Oded Stark (2007), "A Social Proximity Explanation of the Reluctance to Assimilate", *Kyklos*, 60(1)
  - [9] Fan, C. Simon i Oded Stark (2009) "A Theory of Migration as a Response to Occupational Stigma", *ZEF Discussion Papers on Development Policy*, 136
  - [10] Harel, Alon i Alon Klement (2005). "The Economics of Shame: Why more Shaming may Deter Less", Paper presented at Tel Aviv University Law & Econ. Workshop, the Interdisciplinary Center Law & Econ. Workshop, the annual meeting of the American Association of Law & Econ. (May, 2005) and the annual meeting of the Israeli Association of Law & Econ. (June 2005).
  - [11] Hartling, Linda M. i Tracy Luchetta (1999). "Humiliation: Assessing the Impact of Derision, Degradation and Debasement", *The Journal of Primary Prevention*, 19(4):259-278
  - [12] Hensher, David A., John M. Rose i William H. Greene (2005). *Applied Choice Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press
  - [13] Klein, Donald C. (1991). "The humiliation dynamic: An overview". *Journal of Primary Prevention*, 12(2)
  - [14] Lea, Stephen G., Roger M. Tarpy i Paul Webley (1987). *The individual in the economy. A textbook in Economic Psychology*, Cambridge: Cambridge University Press

- [15] Łukowski, Wojciech (2001). “Społeczny sens ruchliwości niepełnej (biwalentnej)” w Jaźwińska, Ewa and Marek Okólski (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Warszawa: Scholar
- [16] Miller, William I. (1993). *Humiliation: And other essays on honor, social discomfort, and violence*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- [17] Orr, S.W. (2001). “The economics of shame in work groups: How mutual monitoring can decrease cooperation in teams”, *Kyklos*, 54
- [18] Osipowicz, Dorota (2001). “Marginalizacja społeczna migrantów” w Jaźwińska, Ewa and Marek Okólski (red.), *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, Warszawa: Scholar
- [19] Peeters, Guido and Janusz Czapiński (1990). “Positive-Negative Asymmetry in Evaluations: The Distinction Between Affective and Informational Negativity Effects”, in Stroebe, Wolfgang and Miles Hewstone (eds.), *European Review of Social Psychology*, 1:33 – 60
- [20] Piore, Michael J. (1979). *Birds of passage. Migrant labor and industrial societies*, Cambridge: Cambridge University Press
- [21] Reyles, Diego Zavaleta (2007). “The Ability to go about Without Shame: A Proposal for Internationally Comparable Indicators of Shame and Humiliation”, *Oxford Development Studies*, 35(4):405-430
- [22] Trevena, Paulina (forthcoming, 2010). “Why do highly educated migrants go for low-skilled jobs? A case study of Polish graduates working in London” w Glorius, Birgit, Izabela Grabowska-Lusińska i Aimee Rindoks (red.), *Lost in Mobility Transition?*, Amsterdam: Amsterdam University Press
- [23] Woodbury, Stephen A. (1983). “Substitution between Wage and Nonwage Benefits”, *The American Economic Review*, 73(1)